

Kazimierz Kloskowski

Poglądy filozoficzne profesora Szczepana Witolda Ślagi

Studia Philosophiae Christianae 32/1, 11-36

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KAZIMIERZ KŁOSKOWSKI

POGLĄDY FILOZOFICZNE PROFESORA SZCZEPANA WITOLDA ŚLAGI

1. Życie i działalność naukowa. 2. Przegląd osiągnięć naukowo – badawczych. 2.1. Biologia i filozoficzne problemy biologii oraz jej stosunek do filozofii. 2.2. Zagadnienie istoty życia. 2.3. Problem pochodzenia życia. 2.4. Problem ewolucji życia i ewolucjonizmu. 2.5. Prace przeglądowe i wspomnienia o uczonych. 2.6. Aspekty systemowe badań naukoznawczych. 3. Wykaz publikacji.

1. ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA

Szczepan Witold Ślaga urodził się dnia 26 grudnia 1934 roku w Łukowicy koło Limanowej z ojca Jana i matki Kunegundy. W 1951 roku ukończył Liceum Ogólnokształcące w Limanowej. W latach 1951-1956 odbył studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Łodzi, uwieńczone święceniami kapłańskimi w 1957 roku. Wkrótce po święceniach kontynuował rozpoczęte wcześniej specjalistyczne studia na Wydziale Filozoficznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Dyplom magistra w zakresie filozofii przyrody uzyskał w 1961 roku na KUL-u na podstawie pracy *Zagadnienie odrębności żywej materii na przykładzie wirusów* przygotowanej pod kierunkiem prof. W. Sedlaka, zaś stopień doktora filozofii w 1965 roku tamże, na podstawie rozprawy *Abiogeneza wobec badań nad wirusami*, której oficjalnym promotorem był ks. prof. S. Adamczyk. Faktycznie jednak praca doktorska była przygotowywana i kierowana przez ks. prof. K. Kłósaka.

Rada Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie na podstawie całokształtu dorobku naukowego, ocenionego przez prof. K. Kłósaka, prof. B. Gaweckiego i doc. T. Rylską, na kolokwium habilitacyjnym 11.XI.1974 roku nadała Sz. W. Śladze stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie filozofii przyrody, zatwierdzony przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną 26.V.1975 roku. Pismem Ministra Nuki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 1 lutego 1977 roku zostaje powołany na stanowisko docenta w ATK. Rada Państwa uchwałą z dnia 12.VII.1982 roku nadała Sz. W. Śladze tytuł naukowy profesora

nadzwyczajnego nauk humanistycznych. W roku akademickim 1982/83 odbywa studia specjalistyczne w Institut Superieur de Philosophie w Louvain-La-Neuve. Natomiast w 1993 roku uzyskuje stanowisko profesora zwyczajnego.

Od 1965 do 1995 roku jest wykładowcą: wstępu do filozofii, metodyki pracy naukowej, filozofii przyrody w Wyższym Seminarium Duchownym w Łodzi.

W 1965 roku został zatrudniony przez ks. prof. K. Kłósaka na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej ATK w Warszawie, najpierw przez 1 rok – jako prowadzący zajęcia zlecone, od 1.X.1966 roku do 30.I.1977 roku w charakterze adiunkta w Katedrze Filozofii Przyrody, od 1.II.1977 roku jako docent, a od 1.VIII.1982 jako profesor nadzwyczajny. Przez wiele lat poza zajęciami na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej prowadzi wykłady z filozofii przyrody na Wydziale Teologicznym ATK oraz w Seminarium Duchownym XX Palotynów w Ołtarzewie. Do listopada 1995 roku wykłada także filozofię przyrody w Łódzkim Ośrodku ATK oraz w Instytucie Teologicznym w Łodzi.

Od 1981 roku jest kierownikiem Katedry Filozofii Przyrody ATK. W latach 1965-1991 pełni różne funkcje wydziałowe i ogólnouczelniane (w Komisji Stypendialnej, Wydawniczej, w Senacie ATK, Radzie Wydziału), m.in. funkcję prodziekana Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej (1984-1990). Jest członkiem Senackiej Komisji d/s Nauki i Senackiej Komisji Wydawniczej. Od założenia w 1965 roku półrocznika *Studia Philosophiae Christianae* jest członkiem i sekretarzem Redakcji, następnie od 1985 zastępcą redaktora a od 1989 roku redaktorem naczelnym. Nadto jest (z M. Lubańskim) współredaktorem serii *Z zagadnień filozofii przyrodoznawstwa i filozofii przyrody*, w ramach której ukazało się już 15 tomów.

Od 1984 do 1995 roku jest członkiem Komitetu Biologii Ewolucyjnej i Teoretycznej Polskiej Akademii Nauk. Należy także do zespołu redakcyjnego czasopisma *Theoria et Historia Scientiarum* UMK w Toruniu.

Sz. W. Ślaga uczestniczył w następujących konferencjach międzynarodowych:

- *Summer School on Chemical Evolution and the Origin of Life*, Stevensbeek, Holandia, 4-10 lipiec 1983 roku;
- *Philosophy of Science Course at the Inter-University Centre for Postgraduate Studies in Dubrovnik*, 4-15 kwiecień 1988 roku; wygłosił referat pt. *What philosophy is and may be?*;
- *Sixth ISSOL Meeting and the Ninth International Conference on the Origin of Life*, Praga, 3-8 lipiec 1989 roku; przygotował poster pt. *Premises of global-system approach to evolutionary protobiogenesis*;

- 10th International Congress of Logic, Methodology and Philosophy, Florencja, 19-25 sierpień 1995 roku; przygotował referat pt. *Antagonistic interpretations of nature and origin of life*, którego nie wygłosił z powodu ciężkiej choroby.
- Uczestniczył w V Zjeździe Filozofii Polskiej, Kraków 1987, a w VI w Toruniu miał przewodniczyć Sekcji Filozofii Życia i Biologii i wygłosić referat pt. *Ernesta Mayra koncepcja biofilozofii*, ale ciężka choroba uniemożliwiła zrealizowanie tegoż planu.
- Wygłasza odczyty na posiedzeniach naukowych ATK, KUL i PAN. Bierze też udział w sympozjach filozoficznych, antropologicznych i biologicznych. Na uwagę zasługuje w tym zakresie Jego wkład w problematykę teilhardowską. Uczestniczył m.in. w następujących spotkaniach naukowych [18; 21; 29; 30; 40; 46; 49; 57; 104]:
- Sesja antropologiczna, KUL 9-11.III.1967 r.; przedstawia referat pt. *Odrębność fenomenu ludzkiego w ujęciu Teilharda de Chardin*;
- Sesja jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej B. Gaweckiego, ATK 26.II.1968 r.; wygłasza odczyt nt. *Życie, działalność naukowa i poglądy B. Gaweckiego*;
- Sesja Zakładu Etnologii w Instytucie Biologii Doświadczalnej im. Nenckiego PAN, Warszawa 7.V.1969 r.; przedstawia referat nt. *Organizmalizm Bertalaffy'ego*;
- Sympozjum z okazji ukazania się książki ks. prof. Kazimierza Kłósaka pt. *Z zagadnień filozoficznego poznania Boga* Kraków 1979, ss. 504, ATK 21.IV.1980 r.; wygłasza referat nt. *Problem abiogenezy w ujęciu K. Kłósaka*;
- Seminarium prof. J. Ladrière'a, Louvain styczeń 1983 r.; prezentuje referat pt. *Ewolucjonizm – kreacjonizm a panspermia*.
- Za osiągnięcia naukowe otrzymał dwukrotnie (1977, 1980) nagrodę indywidualną III stopnia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1990).

2. PRZEGLĄD OSIĄGNIĘĆ NAUKOWO-BADAWCZYCH

Dorobek naukowo-badawczy ks. Sz. W. Ślaga jest ogromny zarówno pod względem ilości opublikowanych prac jak i różnorodności podejmowanych problemów. Koncentruje się On głównie na zagadnieniach z pogranicza biologii teoretycznej, filozofii biologii i filozofii przyrody. Ważne miejsce stanowią także kwestie naukoznawstwa i metodologii nauk oraz refleksje światopoglądowe.

W szczególności ks. Sz. W. Ślaga zajmuje się¹:

¹ Por. Autobiogramy: *Szczepan W. Ślaga*, *Ruch Filozoficzny* 45 (1988) 3, s. 300.

- analizami metodologicznymi biologii i jej stosunku do filozofii,
- badaniami przyrodniczo-filozoficznymi nad problemem istoty życia,
- różnymi aspektami zagadnienia pochodzenia życia (charakterystyczne są tutaj analizy teorii i sposobów ich weryfikacji i falsyfikacji oraz ocena ich wartości epistemologiczno-metodologicznej),
- refleksją na temat ewolucji życia i ewolucjonizmu,
- analizą metodologiczną i filozoficzną poglądów różnych autorów (m.in. A. Oparina, K. Kłósaka, W. Sedlaka, B. Gaweckiego, J. Rostanda, M. Eigena, H. C. Ureya, T. Ścibor-Rylskiej, bpa M. Klepacza, J. Bocheńskiego, J. Tischnera),
- aspektami systemowymi badań naukowych.

Te wymienione kierunki badawcze potraktuje się jako hasła, które pozwolą uporządkować złożoność prezentowanych zagadnień, często powiązanych ze sobą, w pracach ks. Sz. W. Ślaga. Dla przejrzystości wykładu podaje się cyfry w nawiasach odsyłające do wykazu publikacji Sz. W. Ślaga ułożonego chronologicznie a stanowiącego trzeci punkt niniejszego opracowania.

2.1. BIOLOGIA I FILOZOFICZNE PROBLEMY BIOLOGII ORAZ JEJ STOSUNEK DO FILOZOFII

Problematyka relacji zachodzących pomiędzy naukami biologicznymi a filozofią biologii i filozofią przyrody pojawia się w różnym zakresie i z różnym natężeniem w wielu publikacjach ks. Sz. W. Ślaga. Po raz pierwszy w bardziej ustystematyzowany sposób podjął się On analiz na ten temat w artykule pt. *Nauki biologiczne a filozofia biologii* w 1964 roku [37, s. 1419-1440]. Przeprowadza rozważania na temat biologii ogólnej i biologii teoretycznej. Obie traktuje jako autonomiczne dziedziny wiedzy biologicznej. Wymieniając zaś filozofię podkreśla jej odrębność od nauk biologicznych. Filozofia biologii to nauka *in statu nascendi* [10], nauka o nauce. Należy więc ją odróżniać od filozofii przyrody. Niemniej jednak „biologia jak każda dyscyplina naukowa, ma swoje głębokie uwarunkowania i implikacje filozoficzne a filozofia jest w jakiś sposób uwikłana a naukach biologicznych” [141, s. 15]. Przy tym biologia – jak każda nauka przyrodnicza – wyjaśniając nowo odkryte fakty i wiążąc je w całość, posługuje się teoriami, które muszą być sprawdzone. W związku z tym wyodrębnianie biologii teoretycznej od biologii empirycznej jest z metodologicznego punktu widzenia trudne do przeprowadzenia. Niemniej jednak biologię teoretyczną uważa się za taką dyscyplinę biologiczną, w której „na etapie wykładu stosuje się rozumowanie dedukcyjne (wnioskowanie)” [155, s. 293]. Praktycznie więc

biologia teoretyczna w swym najgłębszym sensie jest nauką, w ramach której stosuje się w badaniu struktur i procesów życiowych rozważania i metody matematyczne z zakresu fizyki, teorii informacji i systemów czy też cybernetyki. W konsekwencji kierunki badań biologii teoretycznej sprowadzają się do biologii matematycznej, biofizyki, biologii organizmalno-systemowej, biocybernetyki, bioelektroniki [155, s. 292-294].

Natomiast przedmiotem badań filozofii przyrody ożywionej (biofilozofii) jest analiza filozoficzna podobieństw i różnic pomiędzy martwą a żywą materią, problem istoty i genezy życia oraz jego ewolucyjnego charakteru. Analizy te znajdują swoje uzasadnienie w podjęciu próby odpowiedzi na pytanie: czy badania omówionych zagadnień przeprowadzone w płaszczyźnie empirycznej są jedynymi dopuszczalnymi i naukowo uzasadnionymi? Ważne jest przecież poszukiwanie pełnego ich wyjaśnienia i podania racji ostatecznej [96, s. 61-69].

W odróżnieniu od biologii teoretycznej jak i biofilozofii, które badają problematykę życia w aspekcie przedmiotowym istnieje więc filozofia biologii mająca charakter metapredmiotowy. Filozofia biologii to metabiologia, dziedzina filozofii przyrodoznawstwa nie badająca zjawiska życia, ale podejmująca problemy logiczno-metodologiczne związane z językiem biologii, metodami badania, charakterem i wartością poznania biologicznego oraz podstawami nauk biologicznych i analizą najogólniejszych rezultatów tych nauk [131; 141].

Warto w tym miejscu przypomnieć, że dla Sz. W. Ślaga na styku biologii teoretycznej i filozofii biologii mieści się wiele problemów m.in. dotyczących celowości [28, s. 268-269; 43; 45; 145]. „Istniejąca wielość ujęć i wynikająca stąd różnorodność interpretacji uwarunkowana jest narosłymi historycznie uprzedzeniami. Te ostatnie znów wynikają, jak się wydaje, przede wszystkim z braku jasnych i precyzyjnych definicji »celu« i »celowości« oraz stosowania w wyjaśnianiu teologicznym różnych procedur” [140, s. 11].

2.2. ZAGADNIENIE ISTOTY ŻYCIA

Niemal od samego początku swoich badań naukowych Sz. W. Ślaga koncentrował się na problematyce istoty życia. Konsekwentnie prowadzone są one zarówno w perspektywie przyrodniczej jak i filozoficznej. W ramach pierwszej z nich charakteryzuje organizm żywy poprzez poznanie skomplikowanej struktury i uwewnętrzniających się zjawisk życiowych. Wymienia takie cechy jak: całościowość, złożoność, organizacja i swoista energetyka [3, s. 101], pobudliwość, ruchliwość, wzrost masy, rozwój, rozród, przekazywa-

nie informacji genetycznej, ewolucja [94, s. 401], odpowiednia informacja wewnątrz, homeostaza, zdolność odbierania bodźców z otoczenia, przystosowanie do przyjmowania i wysyłania informacji, zdolność do działania i organizowania siebie [55, s. 102]. Co więcej twierdzi, że istnieje realna granica między żywym i martwym [155, s. 299-318]. Potwierdzeniem tegoż są krytycznie omówione przyrodnicze definicje życia jak i pozatomistyczne definicje przyrodniczo-filozoficzne [155, s. 327-331]. Co więcej, badając sposoby uorganizowanego działania żywych systemów odwołuje się do teorii modeli. Stara się odpowiedzieć na pytanie: w jakim stopniu model może pomóc w poznaniu funkcjonowania danego obiektu. Formułuje pięć postulatów warunkujących wartość poznawczą modelowania biologicznego odnosząc je do systemu żywego jako oryginału modelu: 1. modelowanie w biologii nie ogranicza się do roli opisu i demonstracji lecz spełnia także funkcję wyjaśniającą, jak każda inna metoda biologiczna; 2. modelowaniu biologicznemu nie należy przypisywać charakteru uniwersalnej metody badawczej; 3. w metodzie modelowania niedozwolone jest mechaniczne przeniesienie zasad obowiązujących w jednym układzie – modelu na drugi układ – oryginał, ani tym bardziej przenoszenie zasad jednego rodzaju modelu na inny; 4. model biologiczny w związku z treścią punktu 1 i 2 nie utożsamia się z teorią, a jego użyteczność naukowa opiera się na tym, że jest jedynie środkiem do sformułowania teorii, lub co najwyżej szczególnego typu hipotezą; 5. otrzymana przez modelowanie wiedza jest czymś względnym wobec badanego przedmiotu i musi być powtórnie zweryfikowana drogą interpretacji choćby myślowej, warunkującej prawidłową ekstrapolację poznania z modelu na obiekt żywy [22, s. 112-115]. Nie trudno więc dostrzec, że istota życia jako problem biologiczny badany jest interdyscyplinarnie (dociekania przedmiotowe i metapredmiotowe). Nadto właśnie „względy natury metodologicznej a także wiekowe spory pomiędzy materializmem i idealizmem, ściślej między mechanicyzmem i witalizmem, a obecnie pomiędzy kierunkami redukcjonistycznymi i organizmalno-całościowymi decydują o tym, że istota życia jest w równej mierze, a może nawet bardziej zagadnieniem filozoficznym niż biologicznym” [53, s. 70-71]. Jest więc i druga płaszczyzna refleksji nad istotą życia. Chodzi o dociekania filozoficzne w ścisłym sensie, w których Sz. W. Ślaga podejmuje się analizy dwóch kwestii: 1. „czy [...] filozoficzna w dużej mierze metafizyczna koncepcja życia znajduje oparcie i uzasadnienie w danych doświadczenia potocznego i naukowego” i 2. „jaka jest jej wartość naukowa w świetle współczesnych prób odpowiedzi na pytanie, czym jest życie” [53, s. 72].

Odpowiadając na pierwsze pytanie ks. Sz. W. Ślaga przejął od św. Tomasza z Akwinu metodę ustalania istoty życia w ujęciu filozoficznym. Polega ona na wskazaniu dla „empirycznej fenomenologii życia jej implikacji typu redukcyjnego” (określenie K. Kłósaka), które odnosiłoby się do istoty bytu żywego. Formułowanie tych implikacji dokonuje się zarówno w oparciu o zdania odnoszące się do danych empirycznych jak i o posiadaną ogólną wizję filozoficzną rzeczywistości. Inaczej mówiąc, korzysta się tutaj z rozumowania redukcyjnego polegającego na ostatecznym tłumaczeniu fenomenologicznych danych doświadczenia potocznego i naukowego, odnoszących się do żywych organizmów.

W związku z tym, czy można określić życie za św. Tomaszem „jako szczególny, doskonalszy niż w bytach nieożywionych rodzaj istnienia, przysługujący takiej substancji, która dzięki złożeniu z materii pierwszej i odpowiednio doskonałej i dostosowanej do niej formy substancjalnej jest uzdolniona do wykonywania osobnych czynności życiowych” [155, s. 351].

Dla Ś. W. Ślaga w taki sposób ujęty problem filozoficznej definicji życia jest uszczegółowieniem wyżej postawionego drugiego pytania. W swoich bowiem dociekaniach przynajmniej pośrednio sugeruje, że nie zostało udowodnione jakoby byty żywe mają inny sposób istnienia niż byty nieożywione. Dlatego też nie może dziwić, że uprawomocnienia tej definicji szuka na innej drodze poprzez ukazanie pewnych analogii, podobieństw współodpowiedzialności między Tomaszowym ujęciem istoty życia a współczesnymi koncepcjami organizmalnymi, teorią całościowości, systemowości, organizacji biosystemów i poziomów strukturalno-integratywnych materii żywej [53, s. 96-97]. Przy czym są to bardzo ostrożne sugestie. Ks. Sz. W. Ślaga przecież zdaje sobie sprawę, że „wartość doktryny Tomasza z Akwinu w zakresie natury życia nie może być jednak mierzona jej »podobieństwem« do aktualnych koncepcji biologicznych” [155, s. 351], gdyż ma ona charakter ontologiczny, zaś współczesne definicje życia mają najczęściej charakter czysto przyrodniczy.

2.3. PROBLEM POCHODZENIA ŻYCIA

Ks. Sz. W. Ślaga w szczególny sposób interesuje się problematyką powstawania życia z materii nieożywionej tzw. abiogenezą [5, s. 79-86].

Przyjęcie abiogenezy jest dla Niego „postulatem logicznym”, gdyż wszelkie inne propozycje tłumaczące pochodzenie życia należy odrzucić, włącznie z ujęciami hилоzoistycznymi. „Przemawia za tym nie tylko ta okoliczność, jaką przyjął A. Weissmann, iż »doświadczalnie nie można w ogóle przeciwstawić się teorii samoródtwa,

ponieważ każdy wynik negatywny dowodzi jedynie, że w warunkach doświadczalnych życie nie powstaje«, ale również i to, że nawet teorie o kosmicznym pochodzeniu życia uznają za bezsporny fakt, iż był taki etap w rozwoju Ziemi, w którym nie istniało życie w jakiegokolwiek formie” [80, s. 230].

Problematykę abiogenezy analizuje nasz Autor – podobnie jak zagadnienie istoty życia – w płaszczyźnie przyrodniczej i filozoficznej. Przy czym, należy to mocno podkreślić, nie dąży „do unifikacji przyrodniczych idei abiogenezy z filozoficznymi”. Taka unifikacja jest bowiem „trudna a być może zgoła niemożliwa do przeprowadzenia ze względu na odrębność aparatury pojęciowej tych dwu dziedzin poznania”. Niemniej jednak „znajomość stanu badań abiogenezy w płaszczyźnie przyrodniczej może przyczynić się do sprecyzowania stanowiska filozoficznego i odwrotnie” [38, s. 109].

Konsekwentnie, niemal we wszystkich swoich publikacjach dotyczących zagadnienia abiogenezy najpierw zapoznaje Czytelnika ze stanem wiedzy przyrodniczej. Nie może więc dziwić stwierdzenie, iż „na terenie nauk przyrodniczych, w zależności od stosowania metod badania, bez względu na jakość i wartość proponowanych modeli wyjaśniających proces abiogenezy, uznaje się za możliwy fakt naturalnego pojawienia się życia organicznego w czasie, na drodze stopniowych przemian chemicznych i fizycznych. To wśród przyrodników nie budzi żadnych wątpliwości. Jeśli nawet, jak to ma miejsce ostatnio, obserwuje się pewien rezonans teorii kosmicznych początków życia, to teorie te mogą być traktowane co najwyżej na równi z teorią abiogenezy i badane, choć na razie w skromnym zakresie, metodami nauk przyrodniczych” [38, s. 116-117; 6, s. 37]. W ramach takiego podejścia hipoteza i teorie (modele) abiogenezy podlegają przede wszystkim confirmacji tj. częściowej weryfikacji. Ta bowiem procedura badawcza prowadzi do zwiększania prawdopodobieństwa przyjęcia omawianej hipotezy na drodze doświadczalnej.

Sz. W. Ślaga zajmuje się confirmacją zarówno współczesnych poglądów dotyczących przedbiologicznego rozwoju materii i jej ewolucji chemicznej i biochemicznej, badania paleobiochemiczne, egzobiologiczne, z zakresu kosmochemii organicznej, syntezy laboratoryjne monomerów i polimerów organicznych, jak i krytyczną analizą modeli ewolucji przedkomórkowej (model koacerwowaty A. Oparina, model mikrosferowy S. W. Foxa, model samorozwoju elementarnych systemów katalitycznych A. Rudenki, H. Quastlera model powstania organizacji biologicznej, M. Eigena model samoorganizacji materii i ewolucji makromolekuł biologicznych, H. Kuhna model samoorganizacji systemów molekularnych i ewolucji aparatu genetycznego, model genezy informacji biologicznej

B.O. Küppersa, model chemotonu T. Gánti'ego, model marigranul F. Egami'ego, H. Yanagawy, Y. Kobayashi'ego, K. Sato) [79, s. 384-392; 92, s. 384-392; 155, s. 366-374].

Jak sądzę warto w tym miejscu zaprezentować przynajmniej niektóre bardziej szczegółowe analizy dotyczące konfirmacji teorii ewolucji chemicznej i biochemicznej. Jako fundamentalna jawi się kwestia „czy i o ile badania z zakresu kosmochemii organicznej przyczyniają się do rozwiązania zagadki pochodzenia życia organicznego na Ziemi” [41, s. 96]. Sz. W. Ślaga uważa, że pojawienie się elementów organicznych w chondrytach węglistych nie jest wynikiem reakcji typu biologicznego a jedynie pierwotnego długotrwałego procesu syntezy chemicznej [41, s. 115; 48, s. 104, 110-115]. Ale gdyby nawet przyjąć fakt abiogenego pochodzenia substancji organicznych w meteorytach to i tak nie wskazuje ono wprost rozwiązania zagadki genezy życia. Fakt ten może co najwyżej wskazywać na charakter wczesnych stadiów abiogenego kształtowania się i kompleksyfikacji związków organicznych. Stąd nie można jednoznacznie opowiadać się za istnieniem lub nieistnieniem życia organicznego na jakimś pozaziemskim ciele niebieskim oraz za rozprzestrzenianiem się zarodków życia w kosmosie [48, s. 114; 51, s. 132-136].

Niezwykle interesujące jest także pytanie Sz. W. Ślaga o związek komet z genezą życia. Powołując się na refleksje A. Delsomme utrzymuje, że „molekuly kometarne jako odpowiednie dla ewolucji prebiotycznej, mogły dostarczyć aminokwasów puryn i pirymidyn. Część pierwotnej atmosfery można również uważać za wynik wczesnego »bombardowania« przez komety w końcowym stadium akrecji planet. [...] prawdopodobnym miejscem »chemii prebiotycznej« mogły być: a. obłok międzygwiazdowy, b. chmura protosolarna, c. komety w trakcie przebywania w chmurze Oorta, d. komety periodyczne po „przechwyceniu”, e. pierwotna Ziemia. Z dużym prawdopodobieństwem można komety uważać za »posłańców« przynoszących na Ziemię kosmiczną chemię prebiotyczną” [111, s. 212].

Dla rozwiązania zagadki pochodzenia życia na Ziemi ważne znaczenie mają dla ks. Ślaga analizy na temat genezy i rozwoju praatmosfery. Badania geochemiczne przemawiają za obecnością w erze prebiotycznej na Ziemi atmosfery tlenowej i słabo lub średnio redukującej [109, s. 318]. Heurystycznie płodne są także rozważania na temat wirusów. W swoich licznych pracach dochodzi do wniosku, że nie jest możliwe, by wirusy mogły stanowić punkt wyjścia dla abiogenych początków życia. Wirusy bowiem nie posiadają „autonomicznego życia” i nie powstają z martwych struktur w sensie biologicznym [6, s. 37-49; 8, s. 274-279; 11, s. 226-227].

Tego typu refleksje pozwalają Sz. W. Śładze przyjąć, iż „przyrodnicze hipotezy i teorie dość zgodnie zakładają, że prawa przyrody wystarczają do wyjaśnienia początków życia. W myśl tych teorii przyjmuje się, że pojawienie się życia na Ziemi było wynikiem pewnego ciągu zdarzeń obejmujących stopniowy wzrost złożoności i prowadzących – od prostych syntez abiotycznych poprzez kolejne coraz to wyższe stopnie złożoności – do pojawienia się pierwszych istot żywych” [112, s. 76]. O ile jednak przyrodnik może poprzestać na udzielonych przez siebie odpowiedziach o charakterze empirycznym, o tyle filozof stawia jeszcze inne pytania, oczywiście na innej płaszczyźnie badawczej, o ostateczną przyczynę powstania życia [103, s. 13]. W poszukiwaniu owego ostatecznego wytłumaczenia genezy życia Sz. W. Śłaga rozważa dwa rozwiązania. W ramach pierwszego z nich wiąże się hipotezę abiogenezy z pośrednim kreacjonizmem. Drugie zaś rozwiązanie widzi możliwość skojarzenia hipotezy abiogenezy z bezpośrednim kreacjonizmem [64, s. 416-418]. Chodzi tutaj o wskazanie na równoczesny udział (pośredni lub bezpośredni) stwórczej ingerencji Pierwszej Przyczyny i działania przyczyn naturalnych w obrębie przyrody. Zdaniem Sz. W. Śłagi „łączenie idei abiogenezy z kreacjonizmem pośrednim stwarza [...] dość poważne trudności natury filozoficznej”. [...] „zwolennicy tego stanowiska nie zdołali określić, czym są te potencjalności witalne [Bóg wyposażył w nią materię – przyp. K. K.], czy wewnętrznym uzdolnieniem do wydania życia, czy zdolnością przyjęcia życia z zewnątrz; być może zaktualizowanie tych możliwości wymagało osobnego aktu stwórczego. Nadto przypisując Bogu sprawczość w odniesieniu do istnienia, a przyczynom materialnym wpływ na powstanie nowej formy substancjalnej, nie wyjaśnia się jedności ontycznej powstałego bytu żywego” [155, s. 381]. Z tych też powodów nasz Autor opowiada się za tym, że „życie jako nowy sposób istnienia i nowa ontologicznie forma bytu jest bezpośrednim i łącznym skutkiem podwójnej sprawczości: stwórczego działania Pierwszej Przyczyny i wpływu przyczynowego czynników materialnych” [155, s. 383]. Tak więc bez ingerencji Boga, od którego zależne są wszystkie byty przygodne, proces pojawienia się życia nie mógłby zajść, gdyż brakowałoby adekwatnej dla tegoż zjawiska przyczyny. Co więcej, Sz. W. Śłaga wskazuje, że „konceptcja kreacjonizmu bezpośredniego zdaje się niwelować w planie metafizycznym rodzące tyle sporów przeciwstawienie pomiędzy ewolucją a stwarzaniem” [155, s. 383].

2.4. PROBLEMY EWOLUCJI ŻYCIA I EWOLUCJONIZMU

Problematykę ewolucjonizmu Sz. W. Śłaga uporządkował w kilka bloków tematycznych. W ramach pierwszego z nich podejmuje się ogólnej charakterystyki nauki o ewolucji i samego procesu ewolu-

cyjnego. Następnie koncentruje się na wybranych teoriach ewolucji. Kolejny zaś blok tematyczny dotyczy przyczynowego wyjaśniania procesów ewolucyjnych. W końcu porusza filozoficzne zagadnienia ewolucjonizmu.

„Dzięki wieloletnim badaniom w ramach różnych nauk biologicznych teoria ewolucji stała się » sprawdzonym i obowiązującym prawem biologicznym« (J. M. Smith) a zarazem uogólnioną teorią integrującą i unifikującą poszczególne dziedziny wiedzy o życiu” [155, s. 385]. Teoria ta zmierza do: stwierdzenia faktu zmienności i rozwoju organizmów jako dokonującego się w czasie procesu historycznego, uszeregowania faz rozwojowych poszczególnych gatunków, ustalenia praw rządzących ewolucją oraz konstruowanie hipotez i teorii tłumaczących fakt zmienności i rozwoju [93, s. 117]. W związku z tym Sz. W. Ślaga wskazuje na konieczność rozgraniczenia faktu ewolucji (ewolucja biologiczna stanowi fakt stwierdzony naukowo) od tłumaczenia sposobu jak proces ewolucji przebiegał (teorie). Omawia kilka teorii ewolucji: lamarkizm i neolamarkizm, darwinizm i syntetyczną teorię ewolucji, mutacjonizm, ortogenezę, hologenezę [155, s. 390-400]. O mechanizmach ewolucji pisze nasz Autor w związku z teorią genetyki Ryszarda Goldschmidta. „Jeżeli nie da się utrzymać tezy o skokowości zmian mikroewolucyjnych w procesie powstawania gatunku, który tworzy się, jak utrzymuje większość ewolucjonistów, przez powolne gromadzenie i utrwalanie się różnic i zmian w populacji podgatunku, odmian czy ras, to tym bardziej skokowo zmiany makroewolucyjne nie mogą być uznane za źródło tworzenia się wyższych od gatunku grup taksonomicznych. Niezgodność poglądów Goldschmidta z ortodoksyjnym neodarwinizmem w sprawie stopniowego i ciągłego charakteru procesu ewolucji i specjacji uwidaczniała się coraz bardziej w miarę krystalizowania się i rozbudowywania przez naszego Autora tezy, że skokowe powstawanie wielkich grup systematycznych jest logiczną konsekwencją przyjętych założeń, mianowicie koncepcji mutacji systemowych, jako per se nieciągłych, wielkich zmian genotypu” [9, s. 215-216].

Gdy chodzi o filozoficzne problemy ewolucjonizmu to dzieli je na zagadnienia metabiologiczne i biofilozoficzne (ontologiczne) oraz pseudonaukowości kreacjonizmu „naukowego” [155, s. 405-411]. Problemy pierwszej grupy obejmują „z jednej strony sprawy języka w szerokim sensie oraz logiki języka teorii ewolucyjnych, a z drugiej epistemologię i metodologię poznania procesów ewolucji” [155, s. 405]. Natomiast druga grupa stanowi pole, w którym „ścierają się najróżniejsze poglądy i interpretacje dotyczące natury procesów ewolucyjnych, samej zmienności i jej adekwatnych przyczyn. Przy-

bierały one formę monizmu, pluralizmu, mechanicyzmu, witalizmu, finalizmu, panteizmu, ateizmu, teizmu itd.” 154, s. 406. Zdaniem Sz. W. Ślaga te interpretacje nie prowadzą jednak do adekwatnego wyjaśnienia ewoluującej rzeczywistości. Dlatego też skłania się do poglądu, że „spośród różnych kierunków filozoficznych jedynie tomizm daje się pogodzić z ewolucjonizmem w tym sensie, że w jego ramach można otrzymać pełne metafizyczne wytłumaczenie ewolucji” [155, s. 407].

Gdy chodzi zaś o problemy związane z pseudonaukowością kracjonizmu „naukowego” to Sz. W. Ślaga wskazuje, że idee tegoż amerykańskiego kracjonizmu rozpowszechniane w Polsce 1. przeciwstawiają się twierdzeniom teorii ewolucji i w ogóle wynikom nauk szczegółowych, 2. wyrażają się poprzez literalne przyjęcie wypowiedzi Pisma św., które traktują jako podstawę dociekań naukowych, 3. przeciwstawiają religijnemu pogładowi, zgodnie z którym Boga uważa się za Stwórcę twierdzenia teorii ewolucji, przy równocześnie selektywnej akceptacji faktów „pasujących” i popierających ten pogląd. [173 i 176]. Przyznać trzeba jednak, że kracjoniści „naukowi” bardzo dbają o pokazanie współzależności omawianych zagadnień z wynikami nauk szczegółowych. Sposób jednak interpretowania tej zależności oraz korzystanie z rezultatów różnych nauk budzi wiele wątpliwości natury logicznej, epistemologicznej i metodycznej.

2.5. PRACE PRZEGLĄDOWE I WSPOMNIENIA O UCZONYCH

Dla pełniejszej charakterystyki badań naukowych prof. Sz. W. Ślaga należy przypomnieć Jego głębokie i niezwykle rzetelne analizy metodologiczne i filozoficzne poglądy różnych autorów.

Ks. prof. Sz. W. Ślaga jako jeden z nielicznych polskich uczonych zwrócił uwagę na dwie rocznice obchodzone w 1974 roku, a dotyczące osoby Aleksandra Iwanowicza Oparina, tj. 80-ta rocznicę urodzin i 50-lecie jego biochemicznej teorii abiogenezy znanej na całym świecie [58, s. 187-201]. Najpierw podkreśla zainicjowanie przez Oparina podejścia naukowego do zagadnienia abiogenezy, które dotąd uważano bądź za nierozwiązalne, bądź mieszczące się w zakresie spekulacji filozoficznych. Nadto Oparin ujmuje życie w kategoriach całościowości, systemowości i organizacji. Co więcej, opowiada się za twierdzeniem, że naturę życia można w pełni zrozumieć tylko wówczas, gdy zbada się jego powstanie i rozwój. Poza tym Oparin uważa, że pierwsze organizmy żywe były heterotrofami. Wreszcie ks. prof. Ślaga podkreśla ogromne znaczenie badań Oparina na temat koacerwatów i procesów koacerwacji [70, s. 217-263].

Niezwykle cenne jest monograficzne opracowanie teorii M. Eigena z Göttingen, przez omawianego Uczzonego, dotyczącej samoorgani-

zacji materii i ewolucji makromolekuł biologicznych. Autor po przedstawieniu głównych założeń termodynamicznych i systemowo-informacyjnych teorii Eigena stara się określić charakter metodologiczny i epistemologiczny modelu samoorganizacji struktur (samodotwarzających się przez zakodowane funkcje katalityczne) oraz wskazać na wkład Eigena w proces teoretyzacji biologii a także miejsce jego modelu wśród innych teorii genezy życia [71, s. 121-152].

Prof. Sz. W. Ślaga z ogromnym poważaniem wyrażał się na temat życia i działalności naukowej prof. Bolesława Gaweckiego [21]. Zapewne kluczem do tego stało się motto filozoficzne samego prof. Gaweckiego, które stwierdza, że „żaden ze znanych mi współczesnych i dawniejszych kierunków filozoficznych nie odpowiada mi całkowicie, żaden też nie jest mi dostatecznie bliski, abym mógł się z nim solidaryzować pomimo pewnych zastrzeżeń i wątpliwości. Uznaję zresztą wielkie zalety niektórych stanowisk i nie sądzę, aby nawet najmniej dla mnie sympatyczne nie zawierało jakiegoś okrucza prawdy. Niejeden zwykł – wzorem Cycerona – układać z podobnych okruczów podług własnej oceny i wyboru wielobarwną mozaikę, cieszącą oczy wielu. Ale eklektyzm zawsze był mi obcy. Od wczesnej młodości nosiłem się z myślą stworzenia własnego, oryginalnego poglądu na świat”. Komentując to wyznanie Sz. W. Ślaga zauważa, że realizacją zamierzeń prof. Gaweckiego jest niewątpliwie praca pt. „Filozofia rozwoju” [21, s. 15].

Innym wielkim filozofem i myślicielem, który wywarł ogromny wpływ na poglądy filozoficzne i w ogóle naukowe prof. Ślaga był ks. profesor Kazimierz Kłósak. Dorobek naukowy związany jest z poznawalnością istnienia Boga, z zainteresowaniem filozofią przyrody orientacji neoscholastycznej oraz filozoficznymi zagadnieniami fizyki, biologii i kosmologii. Odrębną dziedzinę badań stanowi antropologia filozoficzna (szczególnie natura i pochodzenie duszy ludzkiej). Fascynuje też ks. Ślagę otwartość i znajomość różnych kierunków filozoficznych oraz poglądów wielu uczonych dawnych i współczesnych przez prof. K. Kłósaka [72; 91]. W tym kontekście prof. Ślaga podejmuje się próby charakterystyki systemu filozoficznego ks. prof. Kłósaka i jego sposobu filozoficznego widzenia rzeczywistości. I tak, 1. filozofia pojmowana jest przez K. Kłósaka realistycznie i zarazem krytycznie; 2. rozwijana przez Kłósaka pluralistyczna koncepcja filozofii przyjmuje wielość odrębnych względnie autonomicznych dyscyplin naukowych tak ze względu na wielość badanych typów bytu i stosowaną do nich aparaturą pojęciową o odpowiednio różnym stopniu ogólności, jak i ze względu na ujmowanie w badaniach odmiennych aspektów bytu; 3. ks. prof. Kłósak dba o przestrzeganie odrębności i czystości epistemologicznej

poszczególnych dyscyplin naukowych; stąd nie może dziwić, że dla Niego 4. nauki przyrodnicze i filozofia przyrody różnią się od siebie w sposób istotny; 5. filozofia, a przede wszystkim filozofia przyrody powinna korzystać z nauk szczegółowych; 6. w systemie filozoficznym K. Kłósaka dominuje ewolucyjny obraz świata i dynamiczna wizja rzeczywistości. Przedstawiona charakterystyka filozofii K. Kłósaka zdaniem prof. Ślaga zarazem prowokuje i inspiruje do wciąż nowych przemyśleń na temat Boga, człowieka, życia i świata [152, s. 23-26].

Warto w tym miejscu przypomnieć jeszcze refleksje ks. prof. Ślaga na temat ważniejszych osiągnięć w zakresie nauk biologicznych i filozoficznych J. Rostanda [82, s. 179-183] oraz analizy poglądów na powstanie życia H. C. Ureya; ks. Ślaga podkreśla, że badania H. C. Ureya wzbogaciły wiedzę eksperymentalną i teoretyczną na temat warunków i mechnizmów fizyczno-chemicznych złożonych procesów prowadzących do pojawienia się życia organicznego na naszej planecie [108, s. 271].

Godne uwagi są także ks. Ślaga szkice do portretu prof. Włodzimierza Sedlaka [86, 168], bpa Michała Klepacza [160; 161; 163], o. Innocentego Józefa Marii Bocheńskiego [179; 180] oraz ks. prof. Józefa Tischnera [181].

2.6. ASPEKTY SYSTEMOWE BADAŃ NAUKOZNAWCZYCH

Badania systemowe nad nauką oraz wybranych problemów istoty życia i abiogenezy to kolejny kierunek zainteresowań naukowych ks. Sz. W. Ślaga. Inspiracją stał się postulat traktowania nauki jako pewnej całości ujmowanej w kategoriach systemu.

Najpierw podejmuje się uzasadnienia (wraz z prof. Lubańskim) możliwości traktowania nauki jako pewnej całości ujmowanej w kategoriach systemu. Co więcej, kategorie te pokazują, że w procesie dążenia nauki do jedności, nauka może być jedną w różnym stopniu pomimo korzystania z różnorodnych języków i metod. „Jedność systemowa nauki wyraża się przez dostrzeżenie w wielości nauk wspólnej struktury i najogólniejszych praw i zasad. Te ostatnie nie stanowią procedury badawczej, lecz wiodącą ideę metateoretyczną, która weryfikuje się w konkretnych realizacjach badawczych. Jeżeli w każdej nauce ujmuje się systemowo relacje między elementami, to w tym przypadku można mówić o metazwiązkach w odniesieniu do zbioru konkretnych teorii” [73, s. 159].

Komplementarne do tych analiz staje się studium procesu badawczego ujmowanego w aspekcie systemowym [81]. Okazuje się, że „każda nauka ma za przedmiot nie izolowane, proste zjawiska i fakty, ale w różnym stopniu skomplikowane i złożone. Oznacza to,

wyrażając się słowami E. Laszlo (*Systemowy obraz świata*, tłum. V. Niklas, Warszawa 1978, s. 40), myślenie w kategoriach wprawdzie faktów i zdarzeń, ale osadzonych w kontekście pewnych całości, które są zintegrowanymi układami o swoistych własnościach i relacjach. Wszystko bowiem, w przeciwieństwie do dawnych ujęć typu analityczno-mechanicznego, w rzeczywistości składa się z wielkiej liczby przedmiotów i zdarzeń poddanych działaniu wielu rozmaitych czynników” [81, s. 140]. Oczywiście jest, że każdy konkretny proces badawczy uzależniony jest nie od jednej ale od różnych koncepcji ogólnometodologicznych. Nadto adekwatne rozwiązanie jakiegoś problemu naukowego nie uzyskuje się w ramach jednej dziedziny wiedzy lecz poprzez korzystanie z wielu nauk. Dobrą ilustracją mogą być próby analiz dotyczących zagadnienia początku życia.

Te sugestie metodologiczne zostały spożytkowane przez ks. Sz. W. Ślagę do próby rozstrzygnięcia kwestii: czy ontologia systemowa jest lub może być jakąś współczesną wersją filozofii przyrody. Dochodzi do wniosku, że ontologia systemowa to swoista nadbudowa ideowa systemowego obrazu świata nie zaś właściwie pojęta filozofia przyrody [96].

Sz. W. Ślaga zastosował też teorie systemów do refleksji nad abiogenezą. Uważa, że abiogenezę w płaszczyźnie przedmiotowej należy ujmować w sposób całościowy i systemowy. Natomiast w płaszczyźnie metaprzmiotowej „możemy formułować lub stosować wypracowane już metody analizy systemowej i na tej drodze budować jednolitą teorię wyjaśniającą przyczynowo i zarazem całościowo złożony proces powstawania życia na Ziemi” [119, s. 51]. Nadto dla naszego profesora podejście systemowe może stanowić z jednej strony płaszczyznę integracji badań analitycznych i syntetycznych abiogenezy, z drugiej zaś teoretycznym i eksperymentalnym paradygmatem dla abiogenezy [137]. Podobne wnioski prezentuje w odniesieniu do istoty życia i teleonomicznych własności życia [145].

Niezwykle ważne są refleksje ks. Sz. W. Ślaga (z prof. Lubańskim) na temat cech przysługujących każdemu typowi poznania naukowego. Chodzi tutaj o dyskretność czyli nieciągłość dostarczanych w skończonej ilości informacji i rozmytość, która wskazuje na to, że w języku używa się terminów „nieostrych” czyli nieprecyzyjnych. Pierwsza z tych cech wskazuje na konieczność ciągłego uzupełniania informacji naukowej. Albowiem „z chwilą formułowania jakiegokolwiek tezy o świecie przez nas poznawanym dokonujemy automatycznie ekstrapolacji w oparciu o dostępne informacje dyskretne” [77, s. 124]. Równocześnie jednak ekstrapolacje te także w związku z rozmytością informacji prowadzą do poznania o charakterze więcej lub mniej prawdopodobnym.

WYKAZ PUBLIKACJI

1. *Filozoficzne aspekty ewolucji*, rec. *Symposium on evolution*, Pittsburgh 1959, Roczn. Filoz., 10 (1962) z. 3, 111-115.
2. *Koncepcja czasu biologicznego*, Zesz. Nauk. KUL, 6 (1963) nr 1, 61-77.
3. *Odrębność żywej materii na przykładzie wirusów*, Roczn. Filoz., 11 (1963) z. 3, 87-108.
4. Rec.: Koren H.: *An introduction to the philosophy of nature*, Pittsburgh 1962, Roczn. Filoz., 11 (1963) z. 3, 114-115.
5. *Podstawowe założenia i wartość teorii abiogenezy*, Roczn. Filoz. 12 (1964) z. 3, 79-86.
6. *Japońskie doświadczenia nad wirusami a problem pochodzenia życia*, Zesz. Nauk. KUL, 8 (1965) nr 1, 37-49.
7. Rec.: *Problema przyczynności w współczesnej biologii*, Moskwa 1961, Roczn. Filoz., 13 (1965) z. 3, 115-118.
8. *Geneza wirusów u Kazuno Yamafuji*, rec.: *Nutritional factors in virus formation*, London 1964, Stud. Philos. Chr. 1 (1965) nr 1, 2 4-279.
9. *Goldschmidowska teoria mechanizmów ewolucji*, Stud. Philos. Chr. 2 (1966) nr 2, 199-217.
10. *Z filozofii nauk przyrodniczych*, rec. serii: *Philosophy of science; The philosophy of physics; Philosophy of biology; The logic of science*; New York 1960-1964, Stud. Philos. Chr., 2 (1966) nr 2, 257-264.
11. *Powstanie życia wobec genezy i ewolucji wirusów*, Stud. Philos. Chr., 3 (1967) nr 1, 193-228.
12. Rec.: Frolow I. T.: *Oczerki metodologii biologicznego iśledowania*, Moskwa 1965, Stud. Philos. Chr., 3 (1967) nr 1, 281-286.
13. Rec.: Ferrater Mora J.: *Ontologie de la réalité organique*, Rev. Met. et Morale 1965, Stud. Philos. Chr., 3 (1967) nr 1, 286-288.
14. Rec.: Halpern B.: *Concepts philosophiques de Claude Bernard*, Rev. Hist. Sci. Appl. 1966, Stud. Philos. Chr., 3 (1967) nr 1, 288-290.
15. Rec.: Owczinnikow N.: *Osobienności współczesnego jęstestwoznania*, Woprosy Filoz. 1966, Stud. Philos. Chr., 3 (1967) nr 1, 290-291.
16. Rec.: Czuwaszow B.: *K woprosu o wozniknowienii żizni na Ziemi*, Woprosy Filoz. 1966, Stud. Philos. Chr. 3 (1967) nr 1, 291-293.
17. Rec.: Lektorski M.: *Ot pozitivizma k neopozitivizmu*, Woprosy Filoz. 1966, Stud. Philos. Chr. 3 (1967) nr 1, 361-362.
18. *Sprawozdanie z III Sympozjum Filozofii Przyrody w Bardo Śl.* 1966, Stud. Philos. Chr. 3 (1967) nr 1, 380-381.

19. *Z problematyki genezy życia organicznego*, Stud. Philos. Chr., 3 (1967) nr 2, 327-342.
20. *Charakterystyka koncepcji organicznej*, Roczn. Filoz., 16 (1968) nr 3, 105-125.
21. *Profesor Bolesław Gawecki (Zarys życia, działalności naukowej i poglądów z okazji Jubileuszu 50-lecia pracy naukowej)*, Stud. Philos. Chr. 4 (1968) nr 1, 5-22.
22. *Pojęcie i wartość poznawcza modelowania biologicznego*, Stud. Philos. Chr., 4 (1968) nr 1, 97-117.
23. *Niektóre problemy z zakresu filozofii biologii* (art. sprawozd.), Stud. Philos. Chr. 4 (1968) nr 1, 167-197.
24. Rec.: Myers J. M.: *On limitations of theories of biology*, Persp. Biol. Med. 1967, Stud. Philos. Chr., 4 (1968) nr 2, 207-208.
25. Rec.: *Philosophical problems in biology*, ed. by V. E. Smith, New York 1966, Stud. Philos. Chr., 4 (1968) nr 2, 208-212.
26. Schaffner K. M.: *Antireductionism and molecular biology*, Science 1967, Stud. Philos. Chr. 4 (1968) nr 2, 212-214.
27. Rec.: *Zagadnienia cybernetyki we współczesnej biologii*, Warszawa 1968, Stud. Philos. Chr. 4 (1968) nr 2, 214-218.
28. *Głos w dyskusji o celowości* (bez tyt.), Stud. Philos. Chr., 4 (1968) nr 2, 268-269.
29. Świadomość ludzka w ujęciu Teilharda de Chardin, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, pod red. B. Bejze, Warszawa 1968, t. 2, 79-95.
30. *Głos nt. nowego ujęcia antropologii filozoficznej*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, pod red. B. Bejze, Warszawa 1968, t. 2, 71-73. To samo w Stud. Philos. Chr., 5 (1969) nr 1, 49-51.
31. Alszeǳy Z.: *Ewolucjonizm a Urząd Nauczycielski Kościoła*, tłumaczenie, Concilium nr 1-10 (1966-67), 276-280, Poznań 1969.
32. Rahner K.: *Grzech pierworodny a ewolucja*, tłumaczenie, Concilium nr 1-10 (1966-67), 288-295, Poznań 1969.
33. Rec.: *Pojęcie prawa w fizyce XIX w.; Rozwój pojęcia prawa w naukach biologicznych*, Stud. Philos. Chr. 5 (1969) nr 1, 243-244.
34. Rec.: Kops J.: *Charakter a hodnotenie biologickeho mechanizmu*, Filozofia 1968, Stud. Philos. Chr. 5 (1969) nr 2, 229-230.
35. Rec.: Dietrich W.: *Zur Theorie der experimentellen Methode*, Deut. Z. Philos. 1968, Stud. Philos. Chr., 5 (1969) nr 2, 230-231.
36. Rec.: Siwokon P.: *Metodologiczeskije problemy jestestwennonaucznogo eksperimenta*, Moskwa 1968, Stud. Philos. Chr., 5 (1969) nr 2, 231-235.
37. *Nauki biologiczne a filozofia biologii*, Znak 21 (1969), 1419-1440.
38. *Za i przeciw teorii abiogenezy*, Stud. Philos. Chr., 6 (1970) nr 1, 108-138.

39. Rec.: Bendmann A.: *L. von Bertalanffy's organismische Auffassung des Lebens...*, Jena 1967, Stud. Philos. Chr., 6 (1970) nr 11, 181-185.
40. *Sprawozdanie z sympozjum na temat przedmiotu filozofii przyrody*, Stud. Philos. Chr. 6 (1970) nr 1, 300-302.
41. *Kosmochemiczne badania początków życia*, Stud. Philos. Chr., 6 (1970) nr 2, 93-120.
42. Rec.: Karpinskaja R.: *Problema celostnosti i molekularnaja biologija*, Woprosy Filos. 1969, Stud. Philos. Chr., 7 (1971) nr 1, 191-193.
43. Rec.: Korotkowa G. P.: *Principy celostnosti (K woprosu o sootnoszenii żywych i nieżywych sistem)*, Izd. Leningr. Uniw. 1968, Stud. Philos. Chr., 7 (1971) nr 1, 193-195.
44. Rec.: Olicki A.: *Funkcjonalnyj podchod w biologii i postrojenie idealizowanych obiektow*, Woprosy Filos. 1969, Stud. Philos. Chr., 7 (1971) nr 1, 195-199.
45. Rec.: Frołow I. T.: *Organiczeskij determinizm, teleologija i celowyj podchod w issledowanii*, Woprosy Filos. 1970, Stud. Philos. Chr., 7 (1971) nr 2, 308-310.
46. *Sprawozdanie z sympozjum na KUL nt. ewolucji układów fizycznych i biologicznych*, Stud. Philos. Chr., 8 (1972) nr 1, 285-287.
47. Biologiczne zagrożenie życia (bez tyt.), w: *W kierunku człowieka*, pod red. B. Bejze, Warszawa 1972, 313-319.
48. *Spory wokół genezy materii organicznej w meteorytach*, Stud. Philos. Chr., 8 (1972) nr 2, 99-119.
49. *Sprawozdanie z sympozjum antropologicznego ATK 10.4.1972 r.*, Stud. Philos. Chr., 9 (1973) nr 1, 293-306.
50. *Problem genezy życia na sympizjach międzynarodowych*, Stud. Philos. Chr., 9 (1973) nr 1, 311-318.
51. *Zagadnienie powstania życia organicznego*, Wiad. Diec. Łódzkie, 47 (1973) nr 5-6, 132-136.
52. *Człowiek w perspektywie nauk przyrodniczych*, w: *Aby poznać Boga i człowieka*; cz. II *O człowieku dziś*, pod red. B. Bejze, Warszawa 1974, 9-50.
53. *Próba uściślenia Tomaszowego określenia istoty życia*, Stud. Philos. Chr., 10 (1974) nr 2, 67-99.
54. Rec.: *Theory and experiment in exobiology*, ed. by Schwartz A. W., The Netherlands, v. I-1971, v. II-1972, Stud. Philos. Chr., 10 (1974) nr 1, 202-207.
55. *W poszukiwaniu istoty życia*, rec.: T. Ścibor-Rylska: *Porządek i organizacja w przyrodzie*, Warszawa 1974, Znak, 27 (1975) nr 247, 100-105.

56. Rec.: Popow A.: *O zakonomiornostjach ewolucji kak sistemy*, Frunze 1973, Stud. Philos. Chr., 11 (1975) nr 2, 205-209.
57. *Specjalizacja filozofii przyrody*, w: *XXX lat Akademii Teologii Katolickiej, Księga Pamiątkowa 1954-1974*, Warszawa 1976, ATK, 332-356.
58. *Pół wieku teorii Oparina*, Stud. Philos. Chr., 12 (1976) nr 2, 187-201.
59. *Problem konfirmacji teorii abiogenezy w świetle badań Wowka nad wirusami*, w: *Z zagadnień filozofii przyrodoznawstwa i filozofii przyrody*, pod red. K. Kłósaka, Warszawa 1976, t. I, 107-139.
60. *Dylematy unikalności człowieka*, Znak, 28 (1976) nr 269, 1048-1054.
61. Rec.: Kinastowski W.: *Podstawy biologii współczesnej*, Warszawa 1974, Biul. Inform. ATK, 1 (1977), 8-9.
62. Rec.: Wdowykin G. P.: *Eksobiologija Łuny*, Moskwa 1975, Stud. Philos. Chr., 13 (1977) nr 1, 228-230.
63. Rec.: Nagy B.: *Carbonaceous meteorites*, Amsterdam-New York 1975, Stud. Philos. Chr. 13 (1977) nr 1, 225-228.
64. *Geneza i stworzenie życia w światopoglądzie chrześcijańskim*, w: *W kierunku chrześcijańskiej kultury*, pod red. B. Bejze, Warszawa 1978, 407-420.
65. Rec.: Wciorka L.: *Ewolucja i stworzenie. Próba reinterpretacji problematyki ewolucji i stworzenia na podstawie tomistycznej koncepcji partycypacji*, Poznań 1976, Coll. Theol., 48 (1978), f. 1, 180-183.
66. Rec.: Buvet R.: *L'origine des etres vivantes et des processus biologiques*, Paris 1974, Stud. Philos. Chr., 14 (1978) nr 1, 153-155.
67. Rec.: Wiszarenko S. W.: *Determinacija w biologiczeskich procesach*, Leningrad 1975, Stud. Philos. Chr., 14 (1978) nr 1, 156-158.
68. Rec.: Lancaster J. B.: *Primate behavior and the emergence of human culture*, New York 1975, Stud. Philos. Chr., 14 (1978) nr 1, 158-160.
69. Rec.: *Les mecanismes ethologique de l'evolution*. Colloque organisé par J. Medioni et E. Boesiger, Paris 1977, Stud. Philos. Chr., 14 (1978) nr 2, 221-223.
70. *Problem istoty życia w teorii abiogenezy A. Oparina*, w: *Z zagadnień filozofii przyrodoznawstwa i filozofii przyrody*, pod red. K. Kłósaka, Warszawa 1979, ATK, t. II, 217-263.
71. *Eigena fizyczny model ewolucji prebiotycznej*, w: *Z zagadnień fil. przyr.*, pod red. K. Kłósaka, Warszawa 1979, t. III, 121-152.
72. *Kierunki pracy naukowej i organizacyjno-dydaktycznej ks. prof. K. Kłósaka*, Stud. Philos. Chr., 15 (1979) nr 1, 9-26.
73. (-z M. Lubańskim) *Aspekt systemowy problemu jedności nauki*, Stud. Philos. Chr., 15 (1979) nr 1, 134-161.

74. Rec.: Fiesienkowa L. W.: *Metodologiczeskije aspekty issledowanii žizni w Kosmosie*, Moskwa 1976, Stud. Philos. Chr., 15 (1979) nr 1, 197-199.
75. Rec.: *Communicative behavior and evolution*, ed. by H. Hahn, E. C. Simmel, New York – London 1976, Stud. Philos. Chr., 15 (1979) nr 1, 197-199.
76. (-z M. Lubańskim), *Wspólnota kościelna w aspekcie systemowym*, w: *Człowiek we wspólnocie Kościoła*, pod red. L. Baltera, Warszawa 1979, ATK, 117-151.
77. (-z M. Lubańskim), *Dwie cechy wiedzy naukowej*, Stud. Philos. Chr., 15 (1979) nr 2, 121-131.
78. (współpraca), *Polska bibliografia nauk kościelnych za lata 1972-73*, pod red. R. Sobańskiego, Warszawa 1979, ATK.
79. *Życie – Ewolucja*, w: M. Heller, M. Lubański, Sz. W. Ślaga: *Zagadnienia filozoficzne współczesnej nauki. Wstęp do filozofii przyrody*, Warszawa 1980., ATK, 297-423.
80. *Teoria abiogenezy*, w: *Zarys filozofii przyrody ożywionej*, pod red. S. Mazierskiego, Lublin 1980, KUL, 225-277.
81. (-z M. Lubańskim), *Proces badawczy w aspekcie systemowym*, Stud. Philos. Chr., 16 (1980) nr 1, 139-152.
82. *Biolog-humanista z Ville-d'Avray. Jean Rostand (1894-1977)*, Stud. Philos. Chr., 16 (1980) nr 1, 179-183.
83. Rec.: Zawadski K., E. Kolczinski: *Ewolucja ewolucji*, Leningrad 1977, Stud. Philos. Chr., 16 (1980) nr 1, 183-185.
84. Rec.: Thorpe W. H.: *Purpse in a world of chance. A biologist view*, Oxford Univ. Press 1978, Stud. Philos. Chr., 16 (1980) nr 1, 186-188.
85. Rec. (-z M. Lubańskim), K. Kłósak: *Z zagadnień filozoficznego poznania Boga*, Kraków 1979, Stud. Philos. Chr., 16 (1980) nr 1, 163-165.
86. *Wokół bioelektroniki i jej twórcy*, Stud. Philos. Chr., 16 (1980) nr 2, 199-207.
87. *Problem abiogenezy w ujęciu K. Kłósaka*, Stud. Philos. Chr., 17 (1981) nr 1, 164-172.
88. Rec.: Dillon L. S.: *The genetic mechanism and the origin of life*, New York-London 1978, Stud. Philos. Chr., 17 (1981) nr 1, 211-213.
89. Rec.: Frąckiewicz J.: *Systemy sprawnego działania*, Ossolineum 1980, Stud. Philos. Chr., 17 (1981) nr 2, 241-243.
90. Rec. (-z M. Lubańskim), K. Kłósak: *Z teorii i metodologii filozofii przyrody*, Poznań 1980, Stud. Philos. Chr., 17 (1981) nr 2, 239-241.

91. Ks. K. Klószak – *filozof i organizator nauki*, w: *W kierunku Boga*, pod red. B. Beje, Warszawa 1982, ATK, 167-179 (zmieniona wersja poz. 72).
92. *Życie – ewolucja*, w: M. Heller, M. Lubański, Sz. W. Ślaga: *Zagadnienia filozoficzne współczesnej nauki. Wstęp do filozofii przyrody*, Warszawa 1982, ATK, 297-423, wydanie II.
93. *Ewolucjonizm*, w: *Katolicyzm A-Z*, Poznań 1982, Św. Wojciech, 117-119, II wyd. Diec. Wyd. Łódzkie 1989.
94. *Życie*, w: *Katolicyzm A-Z*, Poznań 1982, Św. Wojciech 400-404, II. wyd. Diec. Łódzkie 1989.
95. (-z M. Lubańskim): *Zagadnienie teorii filozofii przyrody*, *Analecta Cracoviensia*, 14 (1982), 61-77.
96. *Ontologia systemowa a filozofia przyrody*, *Rocz. Filoz.*, 30 (1982) nr 3, 119-128.
97. (-z M. Lubańskim): *The system approach to scientific research*, *Philosophical Inquiry* V (1983) nr 1, 1-13.
98. Rec.: Good R.: *The philosophy of evolution*, Stanbridge 1982, *Stud. Philos. Chr.*, 19 (1983) nr 1, 187-188.
99. Rec.: Sermoni G., R. Fondi: *Dopo Darwin. Critica all'evoluzionismo*, Milano 1980, *Stud. Philos. Chr.*, 19 (1983) nr 1, 189-192.
100. Rec.: P. Wodopijanow: *Ustojcziwost i dynamika biosfery*, Minsk 1981, *Stud. Philos. Chr.*, 19 (1983) nr 1, 193-195.
101. *Hasła*, w: *Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Warszawa 1983, PAX, (hasła własne, uzupełnienia, weryf. itp).
102. *Casimir Klosak*, *Rev. Philos. de Louvain*, 81 (1983) nr 49, s. 169.
103. *O narodzinach życia* (wywiad), *Za i Przeciw* nr 51/52 (1983), 12-13.
104. *Summer School on chemical evolution and the origin of life*, 4-10 July 1983, Stevensbeek Holland (sprawozd.), *Stud. Philos. Chr.*, 20 (1984) nr 2, 211-214.
105. *Ewolucjonizm – kreacjonizm a panspermia*, *Stud. Philos. Chr.*, 20 (1984) nr 2, 111-127.
106. Rec.: C. E. Folsome: *The origin of life. A little warm pond*, San Francisco 1979, *Stud. Philos. Chr.*, 20 (1984) nr 1, 203-206.
107. *Bioelektroniczny model abiogenezy*, w: *Perspektywy bioelektroniki*, pod red. J. Zona i M. Wnuka, Lublin 1984, 13-26.
108. *H. C. Urey (1893-1981) i jego poglądy na powstanie życia*, *Rocz. Filoz.*, 32 (1984) nr 3, 251-272.
109. *Geneza i rozwój praatmosfery*, w: *Z zagadnień filozofii przyrodoznawstwa i filozofii przyrody*, Pod red. M. Lubańskiego i Sz. W. Ślaga, Warszawa 1985, t. VII, 281-318.
110. Rec.: A. Henderson-Sellers: *The origin and evolution of planetary atmospheres*, Bristol 1983, *Stud. Philos. Chr.*, 21 (1985) nr 1, 213-215.

111. *Komety a życie. Przegląd retrospektywny wybranych publikacji*, Stud. Philos. Chr. 21 (1985) nr 1, 199-213.
112. *Wokół problematyki genezy życia*, w: *Z zagadnień filoz. przyr.*, Warszawa 1986, t. VIII, 75-83.
113. *Przedmowa*, do: K. Kloskowski: *Rola przypadku w genezie życia*, w: *Z zagadnień filoz. przyr.*, Warszawa 1986, t. VIII, 85-88.
114. Rec.: *Molecular evolution and protobiology*, ed. by K. Matsuno, K. Dose, K. Harada, D. Rohlfig, New York-London 1984, Stud. Philos. Chr., 22 (1986) nr 1, 199-201.
115. Rec.: G. Norel: *Histoire de la matiere et de la vie. Les transformations de l'energie et l'evolution*, Paris 1984, Stud. Philos. Chr., 22 (1986) nr 1, 201-204.
116. Rec.: W. Sedlak: *Kierunek – początek życia. Narodziny paleo-biochemii krzemu*, Lublin 1985, KUL, Stud. Philos. Chr., 22 (1986) nr 1, 204-207.
117. Rec.: W. Engelhardt: *Poznanie jawlennii żizni*, Moskwa 1984, Stud. Philos. Chr., 22 (1986) nr 1, 207-209.
118. *Przedmowa*, do: M. Wnuk, *Rola układów porfiryńowych w ewolucji życia*, w: *Z zagadnień filoz. przyr.*, Warszawa 1987, t. IX, 11-14.
119. *U podstaw biosystemogenezy*, Stud. Philos. Chr., 23 (1987) nr 1, 21-51.
120. *Model chemotonu w wyjaśnianiu genezy życia*, Stud. Philos. Chr., 23 (1987) nr 2, 199-205.
121. Rec.: K. Simionescu, F. Denes: *Proischożdienije żizni. Chimi-czeskie teorii*, perewod s rum., Moskwa 1986, Stud. Philos. Chr., 23 (1987) nr 2, 205-208.
122. (-z M. Lubańskim) *Wprowadzenie*, w: *W poszukiwaniu prawdy. Pamięci prof. K. Klósaka*, Warszawa 1987, ATK, 6-11.
123. *Profesor Kazimierz Klósak*, w: *W poszukiwaniu prawdy*, jw., 12-28.
124. *U podstaw biosystemogenezy*, w: *W poszukiwaniu prawdy*, jw., 174-201 (przedruk poz. 118).
125. *Résumé: Vers une recherche de la Verité. En memoire du prof. Kasimir Klósak*, w: *W poszukiwaniu prawdy*, jw., 202-204.
126. *Wokół problematyki genezy życia*, w: *Kalendarz „Caritas”*, Warszawa 1988, 116-119 (przedruk ze skrótami poz. 111).
127. *Wokół filozofii zjawiska biologicznego*, Stud. Philos. Chr., 24 (1988) nr 1, 201-210.
128. Rec.: Krishna Swamy: *Physic of comets*, Singapore 1986, Stud. Philos. Chr., 24 (1988) nr 2, 173-175.
129. Rec.: T. Ścibor-Rylska: *Tajemnice uorganizowania żywej komórki*, Warszawa 1986, Stud. Philos. Chr., 24 (1988) nr 2, 175-178.

130. *Biologiczny obraz świata* (wywiad), *Wiara i Odpowiedzialność*, nr 4 (1988), 26-34.
131. *What the philosophy of biology is and should be?*, *Stud. Philos. Chr.*, 25 (1989) nr 2, 155-175.
132. *Premises of global-system approach to evolutionary protobiogenesis*, Abstract for the Sixth ISSOL Meeting and the Ninth Int. Conference on the Origin of Life, Prague 3-8.07.1989.
133. (-z W. Łydka) *Generacjonizm*, w: *Encyklopedia Katolicka*, lublin 1989, t. V, 943-944.
134. Rec.: G. Wojtkiewicz: *Osnowy teorii proischożdenija Ziemi*, Moskwa 1988, *Stud. Philos. Chr.*, 26 (1990) nr 1, 213-215.
135. Rec.: *Bioplazma*, pod. red. W. Sedlaka, J. Zona, M. Wnuka, Lublin 1988, *Stud. Philos. Chr.*, 26 (1990) nr 1, 215-217.
136. Rec.: Z. Msinovskij, B. Vechet, *Evolucni aspekty fotobiologie*, Praha 1986, *Stud. Philos. Chr.*, 26 (1990) nr 1, 217-219.
137. *Założenia globalno-systemowego badania protobiogenezy*, *Stud. Philos. Chr.*, 26 (1990) nr 2, 161-163 (poszerz. wersja poz. 131).
138. Rec.: *Origin and evolution of planetary and satellite systems*, ed. by D. Mohlmann, H. Steller, Berlin 1989, *Stud. Philos. Chr.*, 26 (1990) nr 2, 190-192.
139. *Wstęp*, do: S. Kajta: *Wł. Sedlaka kwantowa teoria życia*, w: *Z zagadnień filoz. przyr.*, pod red. M. Lubańskiego i Sz. W. Ślaga, Warszawa 1991, t. XII, 7-9.
140. *Z pogranicza metabiologii i biofilozofii*, w: *Z zagadnień filozofii przyr.*, jw., Warszawa 1991, t. XIII, 7-14.
141. *Czym jest i czym powinna być filozofia biologii*, w: *Z zagadnień filoz. przyr.*, jw. Warszawa 1991, t. XIII, 15-32.
142. (-z K. Kloskowskim): *Neopanspermia alternatywą abiogenezy?*, w: *Z zagadnień filoz. przyr.*, jw., Warszawa 1991, t. XIII, 109-156.
143. Rec.: Fang Li Zhi, Li Shu Xian: *Creation of the universe*, Singapore 1989, *Stud. Philos. Chr.*, 27 (1991) nr 1, 194-195.
144. Rec.: *Philosophy of biology*, ed. by M. Ruse, New York-London 1989, *Stud. Philos. Chr.*, 27 (1991) nr 1, 195-197.
145. *Teleonomia organizacji biosystemów*, *Stud. Philos. Chr.*, 27 (1991) nr 2, 65-81.
146. Rec.: K. Kloskowski: *Zagadnienie determinizmu ewolucyjnego. Studium biofilozoficzne*, Gdańsk 1990, *Stud. Philos. Chr.*, 27 (1991) nr 2, 151-154.
147. *System approach to teleonomy of biological organization*, *Theoria et Historia Scientiarum (Acta Univ. Torunensis)*, IV (1994), 67-80.
148. Rec.: Zotin A.: *Thermodynamic basis of biological processes. Physiological reactions and adaptations*, Berlin-New York 1990, W. de Gruyter, s. 293, *Studia Phil. Chr.*, 28 (1992) nr 1, 180-183.

149. Rec.: Pietruska-Madej E.: *Odkrycie naukowe – Kontrowersje filozoficzne*, Warszawa 1990, PWN, 263, *Studia Phil. Chr.*, 28 (1992) nr 1, 186-189.
150. Rec.: Küppers B.-O.: *Geneza informacji biologicznej. Filozoficzne problemy powstawania życia*, tłum. W. Ługowski, Warszawa 1991, PWN, 209, *Studia Phil. Chr.*, 28 (1992) nr 1, 183-186.
151. Od redakcji: *Pamięci profesora Kłósaka*, *Studia Philos. Chr.*, 28 (1992) nr 2, 7-9.
152. *Szkic do portretu Kazimierza Kłósaka*, *Studia Philos. Chr.*, 28 (1992) nr 2, 15-26.
153. *Nowe czasopismo z filozofii biologii*, *Studia Philos. Chr.*, 28 (1992) nr 2, 268-269 i 272.
154. *Postępy i przyszłe kierunki badania abiogenezy*, *Studia Philos. Chr.*, 28 (1992) nr 2, 269-271.
155. *Życia – Ewolucja*, w: M. Heller, M. Lubański, Sz. W. Ślaga, *Zagadnienia filozoficzne współczesnej nauki. Wstęp do filozofii przyrody*, Warszawa 1992, ATK, wyd. 3 zmienione.
156. Rec.: A. Brack, F. Raulin, *L'évolution chimique et les origines de la vie*, Paris 1991, *Studia Philos. Chr.*, 29 (1993) nr 1, 207-209.
157. Rec.: Huebner (ed.), *Physics and Chemistry of Comets*, Berlin 1990, *Studia Philos. Chr.*, 29 (1993) nr 1, 210-212.
158. *Filozof na łódzkim bruku*, *Niedziela*, nr 18 z 2.5.1993, 7.
159. *Czy naturalista może być zbawiony?*, *Niedziela*, nr 6 (20) z 16.5.1993, 9.
160. *Myśl filozoficzna bpa Michała Klepacza. Szkicu część pierwsza*, *Studia Philos. Chr.*, 9 (1993) nr 2, 7-26.
161. *O doktoracie honoris causa bpa Michała Klepacza*, *Wiad. Arch. Łódzkie*, 67 (1993) nr 6, 210-214. To samo w: *Łódzkie St. Teol.*, 2 (1993) 21-25.
162. Konsultacja naukowa przekładu *Fenomen człowieka* P. Teilharda de Chardin, IV tom *Dziel*, Warszawa 1993, Pax.
163. *Myśl filozoficzna bpa Michała Klepacza. Szkicu część druga*, *Studia Philos. Chr.*, 30 (1994) nr 1, 73-97.
164. *Problemy światopoglądowe, rec.: Jaki światopogląd odpowiada rzeczywistości?*, red. J. Knappik, Katowice 1993, *Łódzkie Studia Teol.*, 1 (1994) 153-156.
165. *Wokół idei Boga kosmologów*, *Łódzkie Studia Teol.*, 1 (1994) 149-153.
166. *Przedmowa*, do: W. Dyk, *Termodynamiczne aspekty genezy życia*, w: *Z zagadnień filozofii przyrodoznawstwa i filozofii przyrody*, pod red. M. Lubańskiego i Sz. W. Ślagi, Warszawa 1994, t. XV.
167. *Hasła: Abiogeneza, Celowość, Ewolucja, Ewolucjonizm, Filozofia biologii, Filozofia przyrody, Finalizm, Gatunek, Genetyczne*

- wyjaśnianie, Geneza, Monofiletyzm, Nomogeneza, Organizm, Organizmalizm, Ortogeneza, Panspermia, Parageneza, Polifiletyzm, Rozwój, Samorodztwo, Selekcja, Specjacja, Synteza, Transformizm, Życie. w: *Słownik pojęć i terminów filozoficznych*, Warszawa-Lublin 1994 (w druku).
168. *Pamięci Księdza profesora Włodzimierza Sedlaka (1911-1993)*, *Studia Philos. Chr.*, 30 (1994) nr 1, 193-196.
169. Rec.: S. Mazierski, *Prawa przyrody. Studium metodologiczne*, Lublin 1993, *Studia Philos. Chr.*, 30 (1994) nr 1, 169-170.
170. *Poglądy filozoficzne bpa Michała Klepacza*, *Łódzkie Studia Teol.*, 2 (1994) 55-92.
171. *Autobiogram z bibliografią*, *Łódzkie Studia Teol.*, 1 (1992) 137-144.
172. *Przedmowa*, do: K. Kłoskowski *Między ewolucją a kreacją*, Warszawa 1994, ATK, s. 5-9.
173. *Myśl katolicka wobec kreacjonizmu „naukowego”*, *Wiad. Arch. Łódzkie*, 48 (1994) nr 1, 35-44 (to samo w skróconej wersji w: K. Kłoskowski, *Międzyewolucją a kreacją*, Warszawa 1994, 119-130).
174. (-z A. Latawiec i A. Lemańska), *Poglądy filozoficzne ks. M. Lubańskiego*, *Studia Phil. Christ.*, 30 (1994) nr 2, 5-64.
175. (-z M. Lubańskim) Od redakcji, w: *Z zagadnień filozofii przyrodznawstwa i filozofii przyrody*, pod red. M. Lubańskiego i Sz. W. Ślaga 1994, t. XIV, 7-9.
176. *Myśl katolicka wobec kreacjonizmu „naukowego”* (zmieniona wersja poz. 173), w: *Opinia o filmie video „Ewolucja: rzeczywistość czy domniemanie”*, pod red. A. Łomnickiego, Kraków 1994, Komitet Biologii Ewolucyjnej i Teoretycznej PAN, s. 54-68.
177. *Dwie interpretacje genezy informacji biologicznej*, *Studia Phil. Chr.*, 31 (1995) 1, 69-81.
178. Rec.: *Biology and Philosophy* 1994 no. 3 (*Special issue on Ernst Mayr at ninety*), *Studia Phil. Chr.*, 31 (1995) 1, 263-266.
179. *Oda na śmierć Olbrzyna*, *Widoki*, nr 3 (1995) 8-9.
180. *Pamięci o prof. Innocentego J. Bocheńskiego*, *Studia Philos. Christ.*, 31 (1995) nr 1, 7-10.
181. *Absolwent filozofii ATK doktorem honoris causa Uniwersytetu Łódzkiego*, *Studia Philos. Christ.*, 31 (1995) nr 1, 230-232.
182. *Ernsta Mayra koncepcja biofilozofii*, na Kongres Filozofii Polskiej w Toruniu 1995.
183. *Antagonistic interpretations of the nature and origin of life*, na 10th International Congress of Logic, Methodology and Philosophy of Science, Florence, ITALY.

PROFESSOR SZCZEPAN W. ŚLAGA AND HIS PHILOSOPHICAL VIEWS**Summary**

In this paper the life and philosophical views of Father Professor Szczepan W. Ślaga (1934-1995), the professor of philosophy of nature at the Faculty of Philosophy of the Academy of Catholic Theology in Warsaw, are presented. He was studying at Diocesan Seminary in Łódź, Catholic University of Lublin, Catholic University of Louvain-La-Neuve. In 1961 he received his master's degree in philosophy, and in 1965 he took a doctor's degree in philosophy. The main subjects of his interests are the philosophical problems of nature and origin of life, abiogenesis, peculiarities of living being, philosophy of biology and biophilosophy.